

TIJORAT BANKLARIDA ONLAYN TO'LOV TIZIMLARINIG NAZARIY ASOSLARI**Ma'rufjonov Joxongirmirzo Jaloliddin o'g'li****ANDIJON DAVLAT TEXNIKA INSTITUTI****«Muxandislik iqtisodiyot va boshqaruv» fakulteti «Buxgalteriya hisobi va menejment»
kafedrası «Bank ishi va audit» yo'nalishi 4-kurs 56-22-guruh talabasi**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20657673>

Annotatsiya: Mazkur tezisda tijorat banklarida onlayn to'lov tizimlarining nazariy asoslari, ularning iqtisodiy mohiyati hamda zamonaviy bank tizimidagi o'rni yoritilgan. Onlayn to'lov tizimlarining rivojlanishi moliyaviy operatsiyalarni tezkor, xavfsiz va samarali amalga oshirishga xizmat qilishi tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli to'lov infratuzilmasining bank xizmatlari sifatiga ta'siri asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: onlayn to'lov, raqamli bank, elektron to'lov tizimi, moliyaviy texnologiyalar, to'lov infratuzilmasi, bank tizimi, raqamlashtirish.

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bank tizimida ham tub o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Xususan, onlayn to'lov tizimlari tijorat banklari faoliyatining ajralmas qismiga aylanib, mijozlarga tezkor, qulay va xavfsiz moliyaviy xizmatlar ko'rsatish imkonini yaratmoqda. Bugungi kunda bank operatsiyalarining katta qismi raqamli platformalar orqali amalga oshirilib, bu an'anaviy xizmat ko'rsatish usullarining o'rnini bosib bormoqda. Onlayn to'lov tizimlari nafaqat pul o'tkazmalarini amalga oshirishni soddalashtiradi, balki moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini oshirish, tranzaksiya vaqtini qisqartirish va xizmat ko'rsatish xarajatlarini kamaytirish imkonini ham beradi. Shu bilan birga, ushbu tizimlar mijozlarga 24/7 rejimida xizmat ko'rsatish imkoniyatini yaratib, bank xizmatlaridan foydalanish qulayligini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, onlayn to'lov tizimlarining rivojlanishi iqtisodiyotda naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishiga, moliyaviy oqimlarning raqamlashtirilishiga hamda iqtisodiy faollikning oshishiga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida bank tizimining samaradorligini kuchaytirib, iqtisodiy resurslardan yanada oqilona foydalanishga sharoit yaratadi. Shu sababli onlayn to'lov tizimlarining nazariy asoslarini o'rganish nafaqat bank faoliyatini chuqur tahlil qilish, balki raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy tizimning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash nuqtayi nazaridan ham muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Onlayn to'lov tizimlari — bu internet va raqamli platformalar orqali pul mablag'larini elektron shaklda o'tkazish, qabul qilish va hisob-kitoblarni amalga oshirish tizimidir. Ular bank mijozlariga istalgan joydan va vaqtda moliyaviy operatsiyalarni bajarish imkonini beradi. Ushbu tizimlar moliyaviy vositachilik jarayonini raqamlashtirib, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Onlayn to'lov tizimlari zamonaviy bank-moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular bir nechta iqtisodiy va texnologik nazariy yondashuvlarga tayanadi. Moliyaviy vositachilik nazariyasiga ko'ra, tijorat banklari iqtisodiyotdagi pul oqimlarini samarali boshqaruvchi asosiy institut sifatida aholining va korxonalarining bo'sh pul mablag'larini jalb qilib, ularni iqtisodiyotga yo'naltiradi. Onlayn to'lov tizimlari ushbu jarayonni raqamlashtirib, pul o'tkazmalarini tezkor, uzluksiz va xavfsiz amalga oshirish imkonini yaratadi, natijada moliyaviy vositachilik jarayoni yanada samarali bo'ladi.

Raqamli transformatsiya nazariyasiga ko'ra, moliyaviy xizmatlarning raqamlashtirilishi bank operatsiyalarini avtomatlashtirish va tezlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda onlayn to'lov tizimlari inson omilini kamaytirib, xizmatlar sifatini oshiradi hamda bank faoliyatining

umumiy samaradorligini kuchaytiradi. Bu esa bank tizimining zamonaviy raqamli iqtisodiyotga moslashuvini ta'minlaydi. Tranzaksiya xarajatlari nazariyasi nuqtayi nazaridan esa onlayn to'lov tizimlari vositachilar sonini kamaytirib, operatsion xarajatlarni sezilarli darajada qisqartiradi. Natijada pul o'tkazmalari tezroq va arzonroq amalga oshiriladi, bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Moliyaviy inklyuziya nazariyasi doirasida esa onlayn to'lov tizimlari aholining keng qatlamini moliyaviy xizmatlarga jalb qilish imkonini beradi. Bu ayniqsa chekka hududlarda yashovchi aholi uchun muhim bo'lib, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi va iqtisodiy faollikni oshiradi. Umuman olganda, onlayn to'lov tizimlari yuqoridagi nazariy yondashuvlar asosida rivojlanib, bank xizmatlarining tezkorligi, qulayligi va xavfsizligini ta'minlash orqali iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasiga xizmat qiladi.

Onlayn to'lov tizimlari quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- pul o'tkazmalarini amalga oshirish;
- to'lovlarni qabul qilish va qayta ishlash;
- hisob-kitoblarni avtomatlashtirish;
- moliyaviy operatsiyalarni nazorat qilish;
- naqd pulsiz iqtisodiyotni rivojlantirish.

Onlayn to'lov tizimlari banklar uchun bir qator muhim afzalliklarni yaratadi va ularning umumiy faoliyat samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Avvalo, ushbu tizimlar operatsion xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi, chunki ko'plab bank xizmatlari avtomatlashtiriladi va mijozlar bilan bevosita jismoniy aloqa zarurati qisqaradi. Bu esa bank infratuzilmasi va xizmat ko'rsatish xarajatlarini optimallashtirish imkonini beradi. Onlayn to'lov tizimlari xizmat ko'rsatish tezligini oshiradi, ya'ni pul o'tkazmalari va boshqa moliyaviy operatsiyalar real vaqt rejimida yoki qisqa vaqt ichida amalga oshiriladi. Bu mijozlar uchun qulaylik yaratib, bank xizmatlaridan foydalanish darajasini oshiradi. Mazkur tizimlar banklarning mijozlar bazasini kengaytirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki raqamli platformalar orqali geografik cheklovlar kamayadi va ko'proq mijozlarga xizmat ko'rsatish imkoniyati paydo bo'ladi. Natijada banklar yangi mijozlarni jalb qilish orqali bozordagi o'z o'rnini mustahkamlaydi. Onlayn to'lov tizimlari moliyaviy operatsiyalar xavfsizligini yaxshilashga ham xizmat qiladi, chunki zamonaviy himoya texnologiyalari, autentifikatsiya va shifrlash tizimlari orqali tranzaksiyalar xavfsizligi ta'minlanadi. Bu esa mijozlar ishonchini oshiradi va bank tizimining barqarorligini mustahkamlaydi. Ushbu tizimlar banklarning daromadlilikini oshiradi, chunki xizmatlar hajmi kengayadi, operatsiyalar soni ortadi va qo'shimcha raqamli xizmatlar orqali yangi daromad manbalari shakllanadi. Umuman olganda, onlayn to'lov tizimlari iqtisodiyotda naqd pulsiz hisob-kitoblarni rivojlantirib, moliyaviy tizim barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi hamda zamonaviy raqamli iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Xulosa tijorat banklarida onlayn to'lov tizimlari zamonaviy raqamli iqtisodiyotning eng muhim va tez rivojlanayotgan tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimlar moliyaviy operatsiyalarni tezkor, qulay, xavfsiz va samarali amalga oshirish imkonini berib, bank xizmatlarining yangi bosqichga chiqishiga zamin yaratadi. Natijada mijozlar uchun xizmatlardan foydalanish qulayligi ortadi, bank operatsiyalarining sifati esa sezilarli darajada yaxshilanadi. Onlayn to'lov tizimlarining rivojlanishi bank sektorida raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirib, an'anaviy xizmat ko'rsatish usullarini zamonaviy raqamli platformalar bilan almashtirishga olib kelmoqda. Bu esa nafaqat banklarning ichki samaradorligini oshiradi, balki iqtisodiyotda moliyaviy oqimlarning shaffofligi va tezkorligini ham ta'minlaydi. Onlayn to'lov tizimlarining keng joriy etilishi naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishiga, moliyaviy

operatsiyalarning optimallashtirishiga hamda bank tizimining umumiy barqarorligining mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon iqtisodiyotning raqamli infratuzilmasini rivojlantirib, zamonaviy moliyaviy tizimning samaradorligini oshiradi. Onlayn to'lov tizimlarini rivojlantirish bank tizimi samaradorligini oshirish, moliyaviy xizmatlar qamrovini kengaytirish hamda moliyaviy inklyuziyani kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki me'yoriy hujjatlari va statistik ma'lumotlari.
3. Frederic S. Mishkin – *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*.
4. Peter S. Rose – *Bank Management and Financial Services*.
5. Jahon banki – Digital Payment Systems Reports.
6. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi – Financial Access Survey.
7. O'zbekiston bank tizimi va raqamli to'lovlar bo'yicha ilmiy maqolalar va monografiyalar.